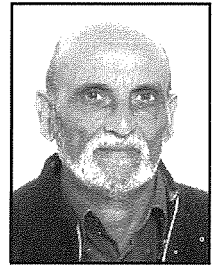
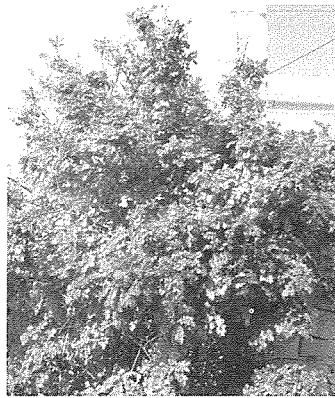

Sig'ar u Arbuxelli fit-toroq ta' Ghawdex (3)

kitba u ritratti ta' Joe Sultana

F'dan it-tielet artiklu minn din is-sensiela se nagħti daqqa t'għajn lejn fiti speċi oħra ta' arbuxelli u sig'ar li jsebbhu t-toroq t'Ghawdex u l-inħawi li ngħixu fihom. Illum hafna nies li m'għandhomx roqgħa hamrija jew ġnien żgħir fil-faċċata tad-dar iħobbu jpoġġu diversi qsari biex iżejnu l-bankina hdejn il-bieb ta' barra jew iħawlu xi pjanta f'konka jew f'xi toqba fl-art. Hemm mijiet ta' speċi ta' pjanti li n-nies tkabbar fil-qsari u kieku wiehed ikollu jikteb u jsemmi hafna minnhom kieku din is-sensiela ma tispicċa qatt. L-għan ta' din is-sensiela huwa li nagħti xi informazzjoni dwar fiti mill-ispeċi ta' arbuxelli u sig'ar li huma l-iżjed komuni, jew l-iżjed li jagħtu fl-għajn. Wiehed minn dawn l-arbuxelli li ġieli nsibu ma' xi faċċata ta' xi dar huwa wiehed mill-ġeneru xjentifikament imsemmi **Tecoma**.

Arbuxell tat-Tekoma Hamra fit-triq tad-Dawwara

It-**Tekoma Hamra** hija wahda mill-varjetajiet immissla bil-kultivazzjoni ta' l-ispeċi magħrufa bl-isem xjentifiku **Tecoma capensis** u bl-Ingliż **Cape Honesuckle**. Dan l-arbuxell jikber malajr, u xi drabi jixxabbat bħal dielja u jogħla sa tlett metri. Jagħmel fjuri sbieħ homor. Varjetajiet oħrajn immisslin bil-kultivazzjoni għandhom fjuri orangjo, oħrajn roża u anke sofor. Il-kulur tagħhom ġeneralment jgħajjat u jikbru f'bukkett żgħir. Twarrad fis-sajf, matul

Il-fjuri tat-Tekoma Hamra

il-ħarifa u anke sax-xitwa. Il-weraq huwa pinnat kompost, aħdar skur u jleqq. Fil-pajjiżi li għandom klima shuna dan l-arbuxell iħaddar is-sena kollha, iżda fir-reġjuni keshin iwaqqa' l-weraq. Dan l-arbuxell huwa indigenu fil-pajjiżi tal-parti

t'isfel tal-Afrika u l-qoxra taz-zokk tiegħu kien jintuża tradizzjonalment bħala medicina kontra l-uġiġh u n-nuqqas ta' rقاد.

Hafna nies għandhom f'xi qasrija l-**Arborikola**, pjanta magħrufa xjentifikament bl-isem **Schefflera arboricola**. Meta din il-pjanta tithawwel fil-hamrija jew f'xi konka, bħalma jagħmlu x'uħud qrib il-bieb tagħhom, fejn l-għeruq isibu fejn jimirfu, tikber f'arbuxell sabih li jhaddar is-sena kollha u jgħola anke sa 4 metri. Għalkemm dan l-arbuxell m'għandux fjuri spettakolari, għandu weraq li jagħti fil-għajn minħabba l-forma tiegħu. Kull werqa tikber fuq zokk tawwali, u tikkonsisti ġeneralment f'disgħa petali li jiffurmaw raġġiera

Il-Weraq tal-Arborikola

ta' weraq. Mhux magħruf sew liema hu l-pajjiż originali ta' din il-pjanta ornamental, għalkemm xi botanisti jaħsbu li l-pajjiż indigenu tagħha huwa t-Taiwan. **Arboricola** u **Dwarf Schefflera** huma tnejn mill-ismijiet Ingliżi ta' din il-pjanta.

Arbuxell li nsibu jikber f'xi ġnub ta' toroq f'Ghawdex huwa il-**Pittisporum**. Insibuh qrib il-Kappella tal-Karmnu, fit-toroq li jiehdu għall-Qala, għall-Imġarr, u għal Marsalforn; fil-pjazza prinċipali ta' Għajnsielem, u f'hafna postijiet oħra.

Il-fjuri u l-weraq tal-Pittisporum

L-isem xjentifiku huwa *Pittisporum tobira* u bl-Ingliż magħruf b'diversi ismijiet fosthom *Japanese Cheesewood* jew *Japanese Pittisporum*. Dan hu arbuxell folt hafna u tista' tiffurmah biex jikber qisu sigra zghira. Meta jithalla jikber naturali jiehu forma sferika, u jghola anke sa 4 metri. Il-pajjiżi originali tiegħu huma ċ-Ċina, it-Taiwan, il-Korea u l-Ġappun. Għandu weraq kemxejn iebes u jleqq, ahdar skur u jikber madwar u matul iz-zokk kważi forma ta' spiral. Twarrad għall-ahħar tar-rebbiegħa; bukketti zghar ta' fjuri bojod, u jfuħu. Id-dehra u r-riħa tagħhom tfakkrek fiż-żahar tas-sigar tal-laring, u għalhekk bl-Ingliż tissejjah ukoll *Mock Orange*. Il-frotta kannellija tkun qisha kapsula zghira li meta ssir, biex iżżerra, tinqasam sit-tlieta. Il-*Pittisporum* jiflah hafna għan-nixfa u s-shana, u anke għar-riħ, tant hu hekk li f'xi pajjiżi jużawha bhala lquh biex ikennu xtieli oħra. Jintuza hafna bhala arbuxell ornamental għax faċli jinżabar biex jinghata sura ta' diversi forom.

Għalkemm is-sigar tal-palm ilhom li ġew introdotti f'Ghawdex, f'dawn l-ahħar snin thawlu numru mhux hażin ta' diversi speċi minnhom li ġew importati minn hafna pajjiżi. Is-sigra tal-palm li tagħmel it-tamal li jittiekkel, mhix daqstant komuni fil-gzejjer Maltin għalkemm hija

Ringiela sigar tal-Palma tal-Kanari fit-triq tax-Xaghra

sigra originali tal-Afrika ta' Fuq. Waħda mis-sigar tal-palm l-iżjed komuni hija l-**Palma tal-Kanari**. Il-pajjiż originali tagħha huma l-Gzejjer Kanari, fl-Atlantiku, u għalhekk għandha l-isem xjentifikament *Phoenix canariensis*. Bl-Ingliż magħrufa l-iżjed bl-isem *Canary Palm*, jew *Canary Island Date Palm*. Il-weraq huma hodur ċari u jkunu milwija hafna filwaqt li dawk tal-Palma tat-Tamal huma inqas hodur u aktar ikunu dritti. Il-**Palma tal-Kanari** thawlet f'diversi nhawi f'Ghawdex, fosthom fil-Qala, f'Għajnsielem, fin-Nadur, San Lawrenz, fit-triq li tiehu għax-Xaghra mir-Rabat, malli toħroġ mir-Rabat lejn ta' Pinu, u fi bnadi oħra. Is-sigra tal-palm tintuza hafna bhala sigra ornamental minhabba l-forma tagħha.

Sfortunatament is-sigar tal-palm jistgħu jiġu nfettati minn speċi ta' bumunqar, magħruf bl-Ingliż bl-isem *Red Palm Weevil*, li meta jbejjiet f'xi palma, il-larva tiegħu tagħmel hafna hsara lis-sigra, tant li maż-żmien toqtolha. F'Malta diġà nqerdu mijiet ta' sigar. F'Awwissu tas-sena li għaddiet il-Ministeru għall-Affarijiet Rurali hareġ avviż legali biex kull min għandu xi sigra tal-palm infettata għandu jinforma lid-Dipartiment ta' l-Agricoltura u fi Frar li għadda avviż legali ieħor ordna li kull min għandu xi sigra tal-palm għandu jirreġistrahha, biex l-awtoritajiet ikollhom idea ċara kemm hawn sigar tal-palm f'pajjiżna. Dan il-bumunqar qerriedi instab l-ewwel darba f'Malta f'Lulju 2007, imma f'pajjiżi oħra kien ilu jagħmel hsara u jeqred is-sigar tal-palm. Sahansitra fl-1917 kien diġà meqjus bhala insett li jagħmel hafna hsara fl-Indja. Wara nstab fl-Iraq u madwar 25 sena ilu beda jagħmel stragi fis-sigar tal-palm tat-tamal fil-Lvant Nofsani. B'xorti tajba s'issa mhux magħruf li f'Ghawdex is-sigar tal-palm huma nfettati minn dan il-bumunqar. Tkun hasra jekk dawn is-sigar ornamental jibdeu jinqerdu wkoll f'Ghawdex għalkemm m'humieix indigeni.

(ikompli)

GP gozo press
 Offset & Letterpress Printing
 Graphic Design Studio
 Mgarr Road, Għajnsielem, Gozo - Malta.
 Tel: 2155 1534 - Fax: 2156 0857 - Mob: 9982 6350
 E-mail: gozopress@onvol.net

**GHANDEK IL-BEJT QED JOQTOR
 JEW HITAN BIL-MOFFA?
 TKOMPLIX TONFOQ FLUS
 F'TISWIJA LI MA SSERVIKX!
 ...HALLI F'IDEJN**

GREZZJU BONELLO
 Jiġi jagħtik stima b'xejn
 "GrezJos", Triq Filfla, Għajnsielem.
 Tel: 2155 7694 Mob: 9946 9102

John Portelli Enterprises Ltd.
 IATA ACCREDITED AGENT

The Agent for all your Travel Needs!!

7, INDEPEDENCE SQUARE, VICTORIA VCT 1022, GOZO, MALTA
 TEL: (356) 2156 1212 / 2156 1213 FAX: (356) 2156 0133
 e-mail: tokkjptravel@onvol.net

108, ST. JOHN STREET, VALLETTA VLT 1169, MALTA
 TEL: (356) 2124 7016 / 2123 5772 FAX: (356) 2124 7536
 e-mail: sangwannjptravel@onvol.net